

Társadalmi hátrányban lévő olvasók könyvtári ellátása*

Kövesháziné Muntyán Alexandra

„A szeretet energiaforrás, amelyből az élet táplálkozik, hogy szebb legyen”

(Thornton Wilder)

Napjainkban a korszerű könyvtár funkciói között növekvő súllyal tartjuk számon a – társadalmi változások eredményeként a lakosság egyre nagyobb arányaiban megjelenő – hátrányos helyzetű olvasók támogatását.

A gyökeresen átalakult társadalmi – gazdasági – szociális helyzet következményeként a társadalmi hátrányoknak új formái jelentek meg: munkanélküliség, hajléktalanság, szegénység, deviancia. A társadalmi hátrányban lévők valamennyi csoportja megjelenik a könyvtárakban. Valamennyien a társadalmi kötelekek fellazulásának vesztesei, akik anyagi források hiánya miatt kiszolgáltatott, függő helyzet-

be kerültek. Igényeikre nem mindig lehet a hagyományos szolgáltatásokkal válaszolni.

Felmerül a kérdés, időszerű-e a könyvtárak szociális tevékenységének emlegetése, hiszen korunk nagy kihívása a könyvtárakkal szemben a gyors, korszerű, gépesített információszolgáltatás megvalósítása. A válasz egyértelműen igen, hiszen a művelődéshez való jog alkotmányos jog, könyvtári törvény írja elő, hogy megkülönböztetés nélkül mindenki számára biztosítani kell a könyvtárhasználatot, az információkhoz való hozzáférést. *A szociális tevékenység alapvetően olyan támogatás, amely esélyegyenlőséget biztosít mindenki számára.*

Tudjuk, hogy az információhiány művelődési hátrányt jelent, ami egyéb hátrányok hosszú sorát vonja maga után. A könyvtár mint humánorientált kultúráközvetítő intézmény fontos szerepet tölt be a

* A szerző egyetemi szakdolgozatának átdolgozott, rövidített változata. A dolgozat a könyvtártudományi szakkönyvtárban található.

társadalom különböző rétegeinek információellátásában.

A rendszerváltást követően a társadalom perifériájára került csoportok speciális könyvtári ellátása, igényeinek kielégítése, kezelése elsősorban a közművelődési könyvtárak számára ad új feladatokat.

A probléma napjainkban egyre fokozottabban jelentkezik, ez indokolta a helyzetelemzést, a felmérést, amit a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár (FSZEK) egyes kerületi könyvtáraiban és a Pest Megyei Könyvtárban (Szentendre) készítettem. Empirikus tapasztalatok, interjúk segítségével kerestem a választ arra a kérdésre, miként valósul meg a könyvtárak szociális funkciója a gyakorlatban, hogyan vélekedik a szakma a problémáról, az információs hátrányok leküzdéséről, a hátrányos helyzetben lévő olvasók ellátásáról.

Az általános könyvtári gyakorlatot vizsgálva tanulmányoztam még a témával kapcsolatban megjelent szociológiai és könyvtári szakirodalmat.

Társadalmi hátrányban lévő olvasók speciális igényei és azok könyvtári ellátása a rendszerváltás után

A könyvtárosi közgondolkodásban a hátrányos helyzet fogalma, a könyvtár szociális feladatainak számbavétele a 60-as évek végén, a 70-es évek elején jelent meg. Korán felismerték, hogy az iskolázottság alacsony foka és a hátrányos helyzet között összefüggés van. A családi környezet okozta indulási egyenlőtlenségeket az általános iskola nem képes csökkenteni. A fiatalok művelődési hátrányának mérséklésére a könyvtáraknak van lehetősége.

A rendszerváltást követően számos új probléma jelentkezett. A gyökeresen átalakult gazdasági-szociális helyzet következményeként a könyvtáraknak is

eddig ismeretlen problémák megoldásában kell segítséget nyújtaniuk.

Napjainkban a gyűjteményközpontú könyvtár helyébe a használó-központú könyvtár lép, amely a használói igényekhez igazodó könyvtári szolgáltatások kialakítását tartja fontosnak. Előtérbe került az információkövetítés. A számítógépes kommunikációs technikák nagytömegű információk előállítását, tárolását és közvetítését biztosítják.

Munkanélküliek könyvtári ellátása

A munkanélküliség az egyik legnagyobb társadalmi, gazdasági és szociális probléma.

„Az anyagi források hiánya kiszolgáltatott, függő helyzetbe taszítja az embereket, nemcsak elszegényedő félben vannak, hanem kirekesztő félben is, emberi és családi kapcsolatrendszerük gyengül. Az elmagányosodás bármely életkorban következzék is be, mindig a kapcsolati háló jelentette támaszok szegényedését jelenti”¹

Veszélybe kerül a személyiség identitása, az identitásvesztés a munkanélküliek körében a rezignációtól az apátián keresztül az öngyilkosságig vezethet, vagy a deviancia más formáinak kialakulásához. A tétlenség, a semmittevés, a hasznosság érzésének hiánya, az elszigeteltség konfliktusok sorozatát indítja el.

A KSH nyilvántartása szerint a munkanélkülieken belül 1992 és 1997 között a férfiak aránya 61% volt.² A magyarországi munkanélküliség egyik jellemzője, hogy magas a fiatal és a tartósan munkanélküliek aránya. A KSH lakossági munkaerő-felmérése szerint a munkanélküliek kétötöde 30 év-nél fiatalabb.³

A könyvtárak problémaérzékenysége, befogadó, segítő, tájékoztató, információközvetítő tevékenysége eszköz a munkanélküliség elleni küzdelemben. A könyvtár segíti a személyes kapcsolatok kialakítását, növeli az elhelyezkedési esélyeket, enyhíti a kirekesztettség érzését. A munkanélküliek informáci-

ós igényei általában a gyakorlati élettel kapcsolatosak. A könyvtárak közhasznú információs szolgáltatásaiak részeként foglalkoznak a munkanélküliek speciális igényeivel.

Külföldön, elsősorban Nagy-Britanniában a városi könyvtárak közhasznú információs szolgáltatásainak nagy hagyománya van. A könyvtárak sokat tesznek annak érdekében, hogy a munkanélküli embereket elhelyezzék a munkaerőpiacon. A kormány támogatja a könyvtárak programját, elsődleges céljuk elősegíteni mind az egyén, mind a közösségek kirekesztésének csökkentését a kulturális termékek, a naprakész információk és a tanulási lehetőségek biztosításával. A megüresedett állásokról adatokat gyűjtenek, felajánlják segítségüket önéletrajzok elkészítéséhez, formanyomtatványok kitöltéséhez, az olvasási és írási nehézségekkel küszködő fiatalok és felnőttek részére ún. nyitott oktatást vezetnek be. Ennek eredményeként 26 hónap alatt 147 munkanélküli számára tudtak munkalehetőséget biztosítani.⁴

A hazai könyvtárügyben a 80-as évek közepén kezdődött el a közérdekű tájékoztató szolgálat kiépítése. A dinamikusan fejlődő szolgáltatás 1987-ben *Közhasznú Információs Szolgálat* néven indult a FSZEK Központi Könyvtárban, amely a hálózat könyvtáraiból befutó közérdekű kérdéseket dolgozta fel. Később már a kérdések nagy része a hagyományos tájékoztatás keretébe nem fért bele, ezért 1990-ben a Budapesti Távbeszélő Igazgatósággal megállapodást kötöttek, hogy a továbbiakban a FSZEK látja el a Különleges Tudakozó feladatait is. A többször korszerűsített technikai felszerelés biztosítja a szolgálat „üzemszerű” működését és mind a mai napig kiemelkedő helyét a közhasznú információt nyújtó magyar könyvtárak sorában.⁵

A Pest Megyei Könyvtárban 1996-ban vezették be a *Lakossági Információs Szolgáltatást*, melynek célja a civil társadalom széles körű tájékoztatását és tájékozódását segítő adatbázis létrehozása. A szolgáltatás bevezetését megelőzően igényfelmérést végez-

tek a lakosság és a könyvtárhasználók körében, amiből egyértelműen kiderült, hogy a legtöbb információs igény az oktatás, továbbképzés, a jog és az egészségügy területére irányul. Szükségessé vált egy olyan adatbázis létrehozása, amely lehetővé teszi a lakosság számára a mindennapi életet segítő alapvető információk gyors elérését. Szeretnék az adatbankot úgy továbbfejleszteni, hogy elmondható legyen a szolgáltatásról, hogy minden, amit Szentendréről tudni érdemes, az a könyvtárban megtalálható.⁶

Említésre méltó a *hatvani Ady Endre Városi Könyvtár* kezdeményezése. 1992-ben létrehoztak egy speciális szakiskolát a munkanélküliek számára. Az elméleti képzésnek a könyvtár adott helyet, a gyakorlati oktatásra a könyvtárhoz rendelt fiókkintézményben került sor. A résztvevők szövést, kosárfonást, hímzést tanultak. A csoport két év múlva szakmunkás-bizonyítványt szerzett, egyesek már gyakorlati foglalkozást is vezetnek.

A könyvtár olyan feladatot vállalt magára, ami nem lett volna kötelessége. A képzés jó volt, érdemes volt elindítani, ugyanakkor az is egyértelművé vált, hogy a könyvtár hosszú távon nem alkalmas az iskola szerepének betöltésére, hiányzott az iskolai háttér. Az érdeklődésre való tekintettel a képzést nem szüntették meg, áthelyezték az általános iskolába, ahol a pedagógusok már felkészültek a nem hagyományos pedagógiai munkára.⁷

Hajléktalanok a könyvtárban

A szegénység legelesettebb és kiszolgáltatottabb rétegét a hajléktalanok alkotják. A hajléktalanlét egyszerre jelenti a kapcsolatok elvesztését és az alapvető szükségletek egyre gyakoribb kielégíthetlenségét. Jelenleg erősödőben vannak azok a társadalmi jelenségek, amelyek a hajléktalanság újratermelését biztosítják (alkoholizmus, drogfüggőség, munkanélküliség). A hajléktalanok ellátásában, az életben maradásért folytatott küzdelmükben társadalmi és

civil szervezetek próbálnak segíteni. Az első hajléktalanokat befogadó intézmények 1989-ben jöttek létre. 1995-ben Budapesten kívül 77 településen volt számukra szállás. Hat év alatt 5700-nál több menhelyi ágy létesült.

A Léthatáron Alapítvány 1995-ben az elesettek körében felmérést végzett, a vizsgálat eredményét a „Nyomorskála„ című kiadványukban tették közzé. 1995-ben Magyarországon a lakosság fél százaléka, mintegy 50 ezer ember volt hajléktalan.⁸ Kérdés, vajon elviselhetőbbé válik-e a megalázottság, jobban ragaszkodik-e az élethez a nincstelen, otthontalan, ha segítő, figyelő tekintet bátorítja.

A hajléktalanok 1990-től megjelennek a könyvtárakban is. Ők azok a látogatók, akiknek a könyvtári szolgáltatásokra igazán nincs szükségük. Nem aktív könyvtárhasználók, nem potenciális olvasók, amire szükségük van az a meleg és a viszonylagos kényelem. A kérdés csak az, hogy valóban a könyvtáraknak kell-e ezt számukra biztosítani. A könyvtáros szakemberek körében eltérő vélemények alakultak ki, hiszen ezek az emberek ápolatlanok, ittasak, hangoskodnak, néha elalszanak.

Nagy Éva, a szombathelyi Berzsényi Dániel Megyei Könyvtár főigazgató-helyettese tanulmányt írt a hajléktalanok könyvtári ellátásáról. Véleménye szerint a könyvtáraknak szociálpolitikai feladatok megoldásában is részt kell vállalniuk. Ugyanúgy ki kell szolgálni a hajléktalanokat is, e speciális könyvtárlátogató réteget, mint bárki mást. A könyvtár demokratikus kulturális intézmény, melynek használata állampolgári jogon mindenkit megillet. Azonban nem lenne célszerű, ha a könyvtárakra hárulnának alapvető szociálpolitikai feladatok. A könyvtárak szerepe legfeljebb az együttműködés lehet a szociális gondoskodást főállásban végzőkkel.⁹

Kapuvári Zsuzsa, a FSZEK VII/2. sz. Fiókkönyvtár könyvtárvezetője a hajléktalanokról és könyvtári ellátásukról így nyilatkozik: „A hajléktalanok könyvtári ellátásáért minimális tennivalónk, hogy ne za-

varjuk ki őket, ne kényszerítsük vissza ezeket az embereket az utcára.

A könyvtár egyfajta kapaszkodó, olyan csoport tagjainak tarthatják magukat, melynek helye van a társadalomban. Ebben az esetben a valahová-tartozás élményét vagyunk képesek nyújtani. Beiratkozás nélkül a könyvtár szolgáltatásait bárki igénybe veheti, a helybenhasználat ingyenes. Minden beiratkozott olvasó kölcsönözhet, a hajléktalan is, ha jótállója van. A hátrányos helyzet nem kizáró ok.”²⁴

Tudomásul kell venni, hogy a hajléktalanná válás folyamata feltételez néhány alaptulajdonságot, ami megnehezíti a segítőik szándékát. A hajléktalanság csökkentése, káros következményeinek mérséklése a társadalom feladata. A könyvtár kötelesség csupán annyi, hogy a könyvtári törvényben meghatározott jogokat érvényesítse, biztosítsa mindenki számára a könyvtárhasználat jogát, függetlenül a társadalmi helyzetétől.

Időskorúak – nyugdíjasok könyvtári ellátása

Az életkor fokozatos kitolódása következtében a lakosság jelentős hányadát alkotják az idős emberek, életszínvonaluk a lakosság egészéhez hasonlóan néhány éve csökken. Jelentős részük megélhetési gondokkal küzd, az idős kor terhe mellett rájuk nehezedik a magukra maradottság, az egyedüllét, a kilátástalanság tudata.

Az idősök esetében a nyugdíjba vonulás után a sikeres öregedésben jelentős szerepe van a szabadidős tevékenységnek. Az emberibb időskor megteremtésének feltételei közé tartozik az aktív tevékenység (fizikai, szellemi foglalkozás, művelődés), az örömképesség, a kiegyensúlyozottság (kapcsolat a világgal, az emberekkel).¹⁰

Ezek azok az idősebb emberek, akik fizikai és szellemi adottságaiknál fogva a közművelődési könyvtárak rendszeres látogatói. Az idős, sok esetben magányos embereknek a könyvön kívül emberi kap-

csolatra is szükségük van. A könyv nem egyszerűen olvasmány, művelődési eszköz, hanem kapocs a világhoz. A meleg, a családi légkör, az emberi kapcsolat adja az ösztönzést, hogy az idős ember rendszeres olvasóvá váljék. A szellemi kondíció megőrzése közismerten fontos az idős korú embe-
reknél.

A *FSZEK Budai Régióba* 6 kerület és 23 könyvtár tartozik. A főkönyvtári funkciót a Krisztinavárosi Könyvtár tölti be, mely 1927 óta áll az érdeklődő olvasóközönség rendelkezésére. A könyvtár különös gondot fordít az idősek speciális problémáinak kezelésére, sajátos eszközökkel segítik őket. Igény esetén a mozgásukban átmenetileg vagy tartósan korlátozott embereknek házhoz szállítják a könyveket. Az olvasás, amit a könyvtár kínál egy sajátos terápia, havonta 10-15 olvasót látogatnak meg. Enyhíteni tudják egy-egy ember magányát azzal, hogy meghallgatják gondjaikat, beszélgetnek velük, még ha rövid ideig is. Szükség lenne a szolgáltatást bővíteni, mert az I. kerület településszerkezete, közlekedési rendszere és a lakosság életkori megoszlása indokolná.¹¹

Az I. kerület „zárt” városrészében élő idősek számára problémát okozott a kulturális lehetőségek igénybe vétele. Az olvasók határozott kérésére a Budavári Önkormányzat támogatásával jött létre 1996-ban a könyvtár környezetében élő idősek ellátására kölcsönzőhelyként a *Vári Könyvtár*. Mindössze 3-4 ezer könyvvel áll az olvasók rendelkezésére. A klubkönyvtárként működő szolgáltatóhely az odalátogató idősek számára kulturális találkozópontra, ahol családi légkörben válogathatnak a könyvek között, beszélgethetnek, ismerkedhetnek.²³

A *Dél-Pesti Régió* valamennyi könyvtára az idős olvasók számára „Nyugdíjas klub”-ot működtet. Kovács Éva, e terület igazgatója beszélt arról, hogy a havonta szervezett klubnapon tartalmas programokkal várják az időskorú olvasókat. A két évvel ezelőtt indított „*Dél-Pesti Könyvtári Napok*,” rendezvénysorozat keretén belül külön programot szervez-

nek a nyugdíjas olvasók számára „*Tisztelet az Olvasónak!*” címmel. A beiratkozott és folyamatosan könyvtárba járó leghűségesebb olvasóknak műsorral, emléklappal, ajándékkönyvekkel kedveskednek.²⁵

Hátrányos helyzetű gyerekek könyvtári ellátása

A gyermekek könyvtári ellátását, az életre felkészülő korosztályok szolgálatát a könyvtárak mindig kiemelt feladatuknak tekintették.

A rendszerváltozás igazi vesztesei a gyerekek, hiszen a társadalmi átrendeződés érintette a gyermekek személyiségfejlődését meghatározó családokat. A biztonságot jelentő családok felbomlása erőteljes kockázati tényező a veszélyeztetettséget illetően. Egyre több az értékvesztett, beilleszkedési zavarokkal küzdő, problémáival egyedül maradt gyermek.

A könyvtár igyekszik pótolni az ösztönző kulturális környezet hiányát a társadalmi hátrányban lévő gyermekek és fiatalok számára. A hátrányos helyzetű gyermekek életminőségének javításában fontos szerepe van még az iskolának és egyéb kisközösségeknek, hiszen a tanulás, nevelés révén jön létre a *szocializáció*. Az oktatás és nevelés során kell kialakítani azokat az egyéni viselkedési mechanizmusokat, amelyek segítségével az ember képes megküzdni a különböző nehézségekkel, társadalmi konfliktusokkal anélkül, hogy olyan másodlagos megoldási módokat vegyen igénybe, mint a dohányzás, a drogfogyasztás, alkoholizálás, öngyilkosság.

Míg 1989-ben a veszélyeztetett fiatalok száma 137 ezer volt, 1991-ben már 243 ezer, 1992-ben pedig 308 ezer.¹²

A *tatabányai Városi Könyvtár Felsőgallai Fiókkönyvtára* és a *Családsegítő Szolgálat* szakemberei között sikeresnek mondható együttműködés alakult ki. 1999-ben az *Utcai Szociális Segítők Egyesülete* – a Soros Alapítvány támogatásával – egy utca-
gyerek-programot indított el. Az utcagyerek kifeje-

zésből UGYE névre keresztelt program célja, hogy lehetőséget nyújtson a könyvtárba szabadult, elvadult gyerekek megfékezésére, kulturális hátrányuk csökkentésére, a szabadidejük hasznos eltöltésére. Az UGYE-klub még gyerekcipőben jár. A könyvtárosok azt remélik, hogy olvasmányélményekkel fejleszteni tudják a gyerekek szókincsét, kifejezőképességét, kulturális igényét, hogy képesek legyenek élményeik feldolgozására, értékeik megismerésére.¹³

Az információs intézmények, különösen pedig a könyvtárak szociális szerepe abban nyilvánul meg, hogy speciális szolgáltatásaikkal, bizalomteljes légkör kialakításával (figyelem, megértés, együttérzés, problémakezelés, érdeklődés felkeltése) segíteni tudják a gyermekolvasókat a hátrányok leküzdésében.

A kulturális tekintetben hátrányosan indult gyerekek és fiatalok művelődési hátrányának csökkentésére alkalmasnak látszik olyan módszerek bevezetése, amelyek kedvezően hatnak a gyermekek alapvető képességeinek kialakítására és fejlődésére. Megoldást az iskola és a könyvtár együttes munkája jelentheti. Elsődleges cél, hogy az iskola a tanulókkal szemben támasszon olvasási és könyvtárhatalmas igényeket. Ugyanis hiába felkészült a könyvtár a segítségnyújtáshoz, ha a tanuló nem lépi át a könyvtár küszöbét.

A debreceni Tócoskerti Iskolai és Gyermekkönyvtár 1982 óta működik egy olyan lakótelepen, ahol a 10 évvel ezelőtti állapothoz képest 4000-rel nőtt az általános iskolába járók száma. Sokan közülük halmozottan hátrányos helyzetűek (csonka család, alkoholisták szülők). Romlott a szociális helyzet, sok a munkanélküli, nőtt a szülők elhalálozási statisztikája, és a bűnözés tekintetében az egyik legfertőzöttebb része a városnak.

A 90-es évek óta a családok egyre súlyosabb gondokkal küzdenek. Növekedett az anyagi és az érzelmi bizonytalanság, a szülők iskolázatlansága, tájékozatlansága miatt a gyerekek gondjaikkal, problémáikkal magukra maradtak.

Tömegével jelennek meg a könyvtárban magatartászavarokkal, idegrendszeri problémákkal küzdő gyerekek. Érdeklődési körük nincs, zajosak, mozgékonyabbak a normálisnál, brutálisak, nehezen fegyelmezhetőek. A gyerekek zöme magányos, nincs kivel megbeszélnie élményeit, problémáit.

Mit tud tenni a könyvtár ebben az esetben? Elsősorban beszélgetni kell velük, vegyék észre, hogy a könyvtárban ők a fontosak, ahol meghallgatják őket, ahol kérdéseket tehetnek fel. Fontos a kapcsolatteremtés, a bizalom légkörének megteremtése. Az esztétikus, barátságos környezetben jól érzik magukat, szinte a könyvtárban laknak. Szeretnek beszélgetni a könyvtárossal, a könyvtár a csendet, a nyugalmat, a biztonságot jelenti számukra.

A személyes kontaktus felnőtt és gyermek között elengedhetetlen. Jelentősége nagy a magatartászavarok megelőzésében, csökkentésében. Másrészt a könyvtár, a könyvtáros nélkülözhetetlen a súlyosbódó társadalmi gondok megoldásában.¹⁴

A FSZEK Észak-Pesti Régió VI./2. sz. Terézvárosi Gyermekkönyvtára évek óta arra törekszik, hogy a legfontosabb társadalmi problémák megoldásához hozzájáruljon. *Bencsikné Kucska Zsuzsa* könyvtárvezető munkássága, tevékenysége eredményeként ez a könyvtár ma nemcsak a főváros, hanem az egész gyermekkönyvtáros-társadalom egyik jelentős szakmai-módszertani központja lett.

A hagyományos gyermekkönyvtári munkálatok mellett bővítette könyvtára szolgáltatásait. A használók körébe vonta a hat éven aluli, óvodáskorú, valamint a különböző fogyatékoságuk miatt hátrányos helyzetű gyermekeket. A gyermekeken keresztül bevonta a szülőket, nagyszülőket, pedagógusokat is a könyvtár életébe, ezzel lehetőséget teremtve a családok közös szabadidős programjainak.

A könyvtár számtalan rendezvénynek ad otthont, társintézményekkel együttműködik. Nyitott minden olyan kezdeményezésre, amellyel képviselni tudja a gyerekek kulturális-művelődési érdekeit (Kazinczy Verseny, Verseyhy Ferenc Nyelvművelő

Verseny, „Az év gyermekkönyve” könyvkiállítás-díjkiosztó ünnepély stb.).

A könyvtár jól kialakított különgyűjteményeivel is támogatni kívánja olvasóit:

☉ „Szülők polcán” összegyűjtve megtalálhatók a gyermekek és nevelésük problémáiról, betegségekről, fogyatékoságokról szóló kiadványok, amelyek szülők, nevelők, segítők és szakemberek számára egyaránt hasznos olvasmányok.

☉ A „*Pedagógiai gyűjtemény*” a VI. kerületi önkormányzat mellett működő pedagógiai szolgáltató központ elvárásainak megfelelően gyarapodik és működik, a kapcsolódó „Tanári Klub” programjait is kiszolgálva.

Az elmúlt évek során szerveztek már pályaválasztási tanácsadást, szexuális felvilágosítást „*Amit tudni akarsz a szexről, de nem mered megkérdezni*” címmel, drogelőadást „*Mámor és kábulat – drogfüggőség*” címmel a felső tagozatos tanulóknak. A „*lelki mentálhigiénia*” témakörben szervezett előadásorozat a gyermekeknek és családjuknak olyan programot kínált, amely elméleti és gyakorlati segítséget nyújthat a rendezett életmód kialakításában, a harmonikus, tevékeny lelkiállapot elérésében.

A könyvtárvezető tapasztalataival, szakmai hozzáértésével, fáradhatatlan szervező munkájával tekintélyt, elismerést szerzett. Fáradhatatlan lendülettel képes mások érdekeit képviselni, segítőkészsége, a társadalmi problémák iránti fogékonysága példamutató a könyvtárosok körében.

Említésre méltó a *FSZEK XVIII./1.sz. Pestszentimrei Könyvtárában* évek óta működő „*Kismama klub*”, melyet *Börzsönyi Erika* könyvtárvezető szervez. Védőnők irányításával a kismamák olyan relaxációs módszert tanulnak meg, amely technika alkalmazható a terhesség alatt és a szülés során is. Szakemberek (gyermekpszichológus, dietetikus, természetgyógyász) előadásokat tartanak a terhesség alatti és utáni táplálkozásról, a csecsemőgondozásról, az egészséges életmódról. Az előadások anyagát kiegészítik a könyvtárban található terhességgel, a csecsemő- és gyermekgondozással kapcsolatos kiadványok, videó kazetták.

A rendszeres találkozások csökkentik a kismamák „bezártság érzését”, pótolják az emberi kapcsolatok hiányát, miközben tapasztalatok cserélődnek, barátságok szövődnek.

Elmondható, hogy az olvasóvá nevelés már az anyaméhben elkezdődik, az „apróságok” szüleikkel visszajárnak a könyvtárba, fokozatosan hozzászoknak a könyvtárhoz, ismerkednek a szép, színes mesekönyvekkel és lassan, szinte még iskoláskor előtt rendszeres könyvtárhasználókká válnak.²⁵

Elmondható, hogy az olvasóvá nevelés már az anyaméhben elkezdődik, az „apróságok” szüleikkel visszajárnak a könyvtárba, fokozatosan hozzászoknak a könyvtárhoz, ismerkednek a szép, színes mesekönyvekkel és lassan, szinte még iskoláskor előtt rendszeres könyvtárhasználókká válnak.²⁵

Deviánsok a könyvtárban

Deviáns viselkedésnek azokat a viselkedéseket nevezzük, amelyek eltérnek az adott társadalomban elfogadott normáktól, és az egyén valamint a társadalom számára károsak.

A deviáns magatartás, vagy ahogy gyakran beszélünk róla, a társadalmi beilleszkedési zavarok kialakulásában számtalan tényező játszhat szerepet: a társadalmi normák gyengülése, az érték- és norma-rendszer átalakulása, gyors társadalmi változások, az életkörülmények fokozatos rosszabbodása, a szocializáció hiánya (a család megszűnik a nevelés elsődleges színtereként működni), a rossz fizikai, egészségi állapot.

A devianciát anyagi, környezeti, magatartási és egészségügyi zavarok okozhatják. Döntően az anyagi veszélyeztetettség a meghatározó, de egyéb szempontok is súlyosbítják a helyzetet.

☉ Az *alkoholisták* becsült száma 1990-1995 között közel kétszerezésére nőtt, 1995-ben meghaladta az 1 milliót. Az ezt követő csökkenés 1997-ben megtorpant. Számuk ekkor 808 ezer volt, 75%-uk férfi. A legtöbb alkoholista a 35-54 éves korosztályból kerül ki [2. 75 p.].

☉ Magyarországon növekszik a *drogfogyasztás*. A hivatalos adatgyűjtés szerint 1997-ben regisztrált kábítószer-fogyasztók száma 8494 fő volt. A naponta fogyasztó betegek száma 4509, az alkalmoszerűen fogyasztóké pedig 3309. A kiskorúak, illetve a fiatalok veszélyeztetettségét jelzi, hogy a 13 éves kor alatti nyilvántartottak száma 6 fő, a 13-14 éveseké 38, a 15-19 éveseké 1381 volt [2. 75. p.].

☉ A magyar társadalomban a '90-es években a *bűncselekmények* száma is erősen megnőtt: 1989-ről 1990-re 51%-al, majd 1990 és 1997 között ismét 51%-al nőtt.² A deviáns viselkedés gyakoriságának növekedése egyértelmű jele annak, hogy a társadalomban súlyos negatív tendenciák érvényesülnek. *Emile Durkheim* szociológus szerint a deviancia oka a társadalmi normák meggyengülése, az elidegenedés (anómia elmélet).

Az elidegenedést úgy értelmezhetjük, mint hatalomnélküliséget (nem érdemes célokat kitűzni), értelmetlenséget (az életnek nincs értelme), normahiányt (az ember nem tudja, mi szerint éljen), elmagányosodást, önbecsülés elvesztését (sem mire sem vagyok jó).

A Durkheim-féle anómia fogalmat kiterjesztve azt mondhatjuk, hogy a gyors társadalmi változások feszültséghelyzeteket teremtenek, növelik a szocializációs zavarok gyakoriságát, norma- és értékzavart okoznak. Azok az emberek, akik szembekerülnek az alapvető társadalmi magatartásnormákkal, antiszociális, önpusztító magatartásmódot alakítanak ki. A bűnözés, az alkoholizmus, a kábítószerfüggőség, az öngyilkosság, a mentális eredetű zavarok alapja sok esetben az elmagányosodás, a családi vizsaly, az iskolai kudarcok, konfliktusok, melyek szorításában a társadalmi beilleszkedési zavarokkal küszködő fiatal „belemenekül” a devianciába.

Az emberi társadalom természetéhez tartozik, hogy a konform viselkedés mellett normaszegő, deviáns

viselkedés is előfordul. Elmondható, hogy nincs társadalom deviancia nélkül. Azonban a devianciának egy bizonyos szintnél nagyobb gyakorisága a társadalom egészének működését súlyosan veszélyezteti.¹⁵

Mit tehet a könyvtár a veszélyeztetett fiatalokért?

Több könyvtár kezdeményezte a deviáns csoportok befogadását, a rendszeres foglalkozások szervezése azonban nem gyakori, de általános követelményként állítható viszont a könyvtárak elé a beilleszkedni nem tudó csoportokkal szembeni megértő és toleráns magatartás.

A társadalmi beilleszkedési zavarokkal küszködő, deviáns magatartást tanúsító fiatalok legtöbb esetben nem ismerhetők fel külső jegyekből, ránézésre. Viselkedésük alapvető sajátossága az alkalmazkodási készség hiánya, az önértékelés zavara, kapcsolat-teremtő képességük visszafogottsága, alacsony kudarc-tűrő-képesség, indulatos, agresszív magatartás.

A könyvtár csak azoknak a fiataloknak tud segítséget nyújtani, akikben még van hajlandóság az önmegismerés iránt, képesek formális szervezetekhez való kapcsolattartásra. Erős bennük a kalandéhség az élmények meg- és átélése iránt.

A könyvtár célja, hogy ajánlott irodalommal segítse szocializálódásukat és társadalmi integrálásukat. Fontos irodalmi műfaj a veszélyeztetett, deviáns fiatalokkal foglalkozó szociográfiai irodalom. Lehetőséget ad arra, hogy szembesüljenek önmagukkal, helyzetükkel, gondjaikkal, személyiségükkel. Ezek a könyvek oldják a kirekesztettség, a magány érzését. Ha észreveszik, tudomást szereznek arról, hogy a társadalom törődik velük, akkor gátlásaik oldódnak, hajlamosabbak az együttműködésre, a segítség elfogadására.¹⁶

A könyvtár fontos feladata, hogy elébe menjen az igényeknek.

Bartos Éva a Könyvtáros 1987. évi 8. számában megjelent cikkében összefoglalja, hogy a könyvtárak e súlyos társadalmi probléma kialakulásának megelőzésében, terjedésének megakadályozásában mit tudnak nyújtani.

Először: bőséges információkat. Tudjuk, hogy a hátrányos helyzetű rétegek számára legnagyobb gondot az információk hiánya okozza. A közéleti és magánéleti teendők végzéséhez sok információra, tudásra van szükség.

Másodszor: a szépirodalom révén esztétikai élményhez jut a használó. Az olvasás mentálhigiénés szerepe közismert, hozzásegít az értelmi és érzelmi egyensúly megőrzéséhez. A művészi élmény a személyiség minden területét mozgósítja, az élményszerű hatás hitelessé teszi az erkölcsi-emberi mondanivalót.

Harmadszor: a könyvtáros segítő-tanácsadó szerepe. A könyvek, a könyvtár és a könyvtáros jelenlétének létjogosultsága, szerepe nem vitatott a probléma megelőzésében. Cél, hogy a személyiség minél teljesebben, minél nagyobb teherbíró képességgel fejlődjön. Ezáltal megnő az emberi kapcsolatok jelentősége. Az elsődleges megelőzés szempontjából azonban az iskolai könyvtárak prioritását hangsúlyozza. Itt a könyvtáros a diákokkal naponta kapcsolatba kerül, a diákról háttérinformáció is a rendelkezésére áll.¹⁷

Vörösné Jánosi Katalin könyvtárvezető (FSZEK XIII/8. Dagály u. 9.) említésre méltó története a következő:

„A csellengő gyerekeket éppúgy könyvtárhasználóknak tekintjük, mint a beiratkozott kölcsönző olvasókat. Napjainkban sok a magatartási rendellenességgel, beilleszkedési zavarokkal küszködő gyerek. Keresik helyüket a világban, céltalanul csellengenek. Ők azok, akikhez végtelen türelemre, energiára van szükség. Előfordul több esetben, hogy kis csoportokba verődve jönnek a könyvtárba, hangoskodnak, rendetlenkednek, szemtelenkednek. Zabolátlansá-

guk megfékezésére csoportfoglalkozásokat szerveztünk heti 2 órában 3 hónapon keresztül. Minden foglalkozás előre megtervezett koreográfia szerint történt. Úgy gondoltuk, hogy az együtt eltöltött barátságos, kellemes hangulatú „személyiségfejlesztő” foglalkozások emocionálisan hatnak a gyerekekre. A siker azonban elmaradt. Amint a foglalkozásoknak vége lett a gyerekek ismét csoportosan jöttek, rövid ideig ugyan elfoglalták magukat, aztán ismét rendetlenkedni kezdtek. Többszöri eredménytelen próbálkozás után, úgy gondoltuk intelmekkel nem megoldható a probléma, határozott intézkedésre van szükség. Nevezetesen az a gyerek, aki agresszív, trágár, hangoskodó viselkedéssel zavarja a könyvtárban tartózkodókat átmenetileg (egy-két hét) nem veheti igénybe a könyvtár szolgáltatásait. A számítógépek „csodavilága” ugyanakkor erősen motiválja őket a normatívák elfogadására. Könyvtárosaink csak abban bíznak, hogy a kíváncsiság, a szórakozás igénye, a technikai újdonságok iránti tudásszomj legyőzi és megszelídíti őket. A sikertelen próbálkozásokból is tanulságok vonhatók le. Ha úgy döntünk, hogy a könyvtári tevékenységnek szerves része a szociális munka akkor ennek határait, feltételeit pontosan meg kell határozni. Mik a lehetőségeink, milyen reális alapja van az elképzelt stratégiánknak, mi az, amit vállalni tudunk és mi az amiben segítséget várunk”²⁶

A devianciával összefüggő fogalmak a kábítószerfogyasztás, a bűnözés, az alkoholizmus. Az önpusztító, mértéktelen drogfogyasztás és alkoholizálás különböző betegségekre, személyiségkárosodásra vezet. A veszélyhelyzetek kialakulása vagy a már kialakult probléma továbbfejlődése, súlyosbodása ellen tenni kell. A megelőzésben jelentős szerepe van a családnak, az iskolának, a könyvtárnak.

Szverdlov megye székhelyén, a Jekatyerinburgban működő Megyei Gyermekek- és Ifjúsági Könyvtár már 1997-ben kénytelen volt tudomásul venni, hogy a megye és a város a narkómánia és a HIV fer-

tőzés szempontjából veszélyeztetett területté vált. Felmérések bizonyították, hogy a fiatalok mindössze 10%-a volt tisztában a fenyegetettség súlyosságával és elkerülésük módjaival. Ebben a helyzetben a könyvtár úgy döntött, hogy mivel társadalmi jelenségről van szó kötelessége síkra szállnia a megelőzés érdekében. Szakértőkkel, szervezetekkel, intézményekkel közösen népszerű programokat szerveztek ún. „talk-show”-kat. A helyi magazin szerkesztőségével különböző pályázatokat hirdettek meg: „Az AIDS ellen vagyunk” – „Narkotikumok nélküli világ” – „Élet és halál a tú hegyén”. A megyében időközben megalakult Védelmi Tanácsadó Testületnek a könyvtár lett a dokumentációs és információs központja. Felvilágosító kiadványokról, módszertani segédletekről is a könyvtár gondoskodott.¹⁸

Magyarországon már az 1980-as évek közepén történt kezdeményezés a személyiségzavarokkal küzdő fiatalok megsegítésére. A Rottenbiller utcai FSZEK VII./2. sz. könyvtár elsőként vállalta a deviáns fiatalokkal való egyéni foglalkozást *Kály-Kullay Károly* irányításával. A *Sziget klub* néven ismertté vált szolgáltatás 1992-ben szervezetileg kivált a FSZEK hálózatából és az önkormányzat támogatásával „*Sziget Ifjúsági Segítő Szolgálat*” néven önálló intézményként működik.²⁴

A polgári társadalom magatartásformáit elutasító csoportok, gyakran szélsőséges ideológiákat hirdetnek, vállalnak fel. Agresszív, rendbontó magatartásuk, viselkedésük túllépi a társadalom tűréshatárát, gyakran fiatalok bűnözők lesznek. A beilleszkedni nem tudók „legmarkánsabb” csoportját a felnőtt, ill. visszaeső bűnözők alkotják.

Az elzárt csoportok, a büntetőintézetben élők könyvtári ellátása 1985 után új alapokra helyeződött. A könyvtáraknak „valódi” közművelődési könyvtárakká kellett válniuk, hogy átalakulásukkal a börtönökben folyó nevelőmunkát segítsék. A könyvekkel sajátos nevelő-terápiás hatások érhe-

tők el. A könyv nevel az információival, magatartás-mintákat, életben való eligazodást kínál, nevel azaz, hogy beépül a büntetés-végrehajtó intézetek mindennapjaiba, otthonossá, elviselhetőbbé teszi az elítélt számára a börtönt. A könyvtárak állománya „börtön jellegűen” alakul, szolgáltatásai az elítéltek igényeihez igazodik. Végül, de nem utolsósorban az információk révén biztosítják a folyamatoságot a civil élettel, tartják a kapcsolatot a külső világgal, a valósággal.

Nem szokványos, modellértékű kísérletről olvastam a Szociális munka 1999. 1. Számában arról, hogy Börtön Népfőiskola indult 1998-ban a szolnoki börtönben. Az oktatás beindításának célja az volt, hogy szociálisan pozitív lehetőségeket nyújtsanak az elítélteknek, mentálhigiénés funkciókkal segítsék elviselni a halmozott hátrányokat.

A népfőiskolai képzés sajátos oktatási forma, ismereteket ad, edzi a figyelmet, a gondolkodást, az emlékezetet, a koncentráció képességet. Az oktatás alapelve a célzatos és szakszerűen vezetett tevékenység, amely a börtönbe zárt felnőtt személyben végbemenő változtatásra törekszik. A fogva tartottak igénylik a tanulást. Akik a leépülést el akarják kerülni, aktív erőfeszítéseket tesznek, szellemileg edzik magukat, tanulni akarnak. A témakört a hallgatók igényei szerint alakítják. A szolnoki Börtön Népfőiskola programjára 54 férfi és 11 nő jelezte részvételi szándékát. Az általános iskolai ismeretek átadásán túl, különböző témakörökben ajánlanak fel ismereteket nyújtó kurzusokat. Szakköri formában zenetanulást, kézműves foglalkozásokat, színjátszást és újságíró stúdiót is terveznek indítani.¹⁹

A kezdeményezés nem egyedülálló, hiszen a szegedi Csillagbörtönben két könyvtár szakos főiskolás is „életfogytiglani” fegyházbüntetését tölti. Diplomát akarnak szerezni, bár tudják, hogy erkölcsi bizonyítvány híján, nehéz lesz elhelyezkedniük.

A szegedi Csillagbörtön egyik elítéltségének önvallo-mása: „*A bűncselekmény, amiért elítéltek, nem volt*

egyértelmű. Hol elítéltek, hol hatályon kívül helyezték az ítéletet. Kezdetben küzdöttem magamért, összeszorított fogakkal, dacos eszközökkel. Védtem a személyi szuverenitás legkisebb morzsáit is. A jogerős ítélet meghozatala után beláttam, hogy hosszú időre „biztos helyem” van. Szinte észrevétlenül beálltam a sorba, belesimultam a fegyházhátköznapok szűrkeségébe. Beszűkült az érdeklődési köröm, érzekelni kezdtem magamon az öregedés jeleit: nehezebben fogott a fejem, pszichésen is feltűnt bizonyos merevség. Az önépítés apró trükkjeihez nyúltam. A Mécses Szeretetszolgálat teológiai alapképzést indított. Belevágtam. Egyre többször találtam magam a könyvtárban. Jó volt a könyvek között. A helyi könyvtár tanfolyamot szervezett a börtönben. Elvégeztem, középfokú könyvtáros asszisztens lettem. Ezután felvettek a szegedi Juhász Gyula Tanárképző Főiskola Könyvtár szakára. Ha végzek szakképzett könyvtáros leszek. A szellemi talponmaradás a legnagyobb hajtóerő. Remény nélkül, legyen bármily távoli is, az ember élő halott. A múlt éppúgy értelmét veszti, mint a jövő. Reményeimben az él leginkább, ha szabadulok, hátha szükség lesz a könyvtárosi ismereteimre.”²⁰

Az önvallomás bizonyítja, hogy a börtön zárt falai között élő elítélteket élteti a remény, valamilyen távoli cél, a derengő fénysugár, a szabadság, amely magában hordozza a túlélés esélyeit, az újrakezdés lehetőségét. A társadalom érdeke is az, hogy a szabadultak fizikailag, szellemileg a kinti életre alkalmasan hagyják el a fegyházat.

Könyvtári tapasztalataim

A könyvtárlátogatásaim során készített interjúkban minden esetben megkérdeztem „napjainkban mit jelent a könyvtárak szociális tevékenysége, hogyan változtak az igények utóbbi 10 évben?”

A megkérdezettek válasza összefoglalva a következő volt:

Bartos Éva osztályvezető (OSZK Könyvtári Intézet Oktatási Osztály, a beszélgetés idején a FSZEK Központi Könyvtár Olvasószolgálati Osztály vezetője):

„Napjainkban egyfajta arányeltolódás figyelhető meg a könyvtári szolgáltatások terén. A 70-es években nem volt szervezett intézményrendszer, amely támogatta volna a szociális feladatokat, a hátrányos helyzetű olvasók könyvtári ellátását. A könyvtárosok együttérzése, segítőkészsége, szociális érzékenysége indított el egy olyan mozgalmat, mely a hátrányos helyzetű olvasók ellátását tűzte ki célul.

A rendszerváltással a társadalmi struktúra megváltozott, az életszínvonalbeli egyenlőtlenségek következtében a társadalmi hátrányok új formái jelentek meg. Tömegesen jöttek létre non-profit civilszervezetek a speciális csoportok megsegítésére.

A könyvtárak segítő, védelmet nyújtó intézményekké váltak, miközben előtérbe került az információközvetítés. A társadalmi hátrányban lévő rétegek könyvtári ellátása információ-orientált szolgáltatást igényel, ezt az irányt kell követnie a fejlesztésnek, erősíteni kell a technikai háttérbázist, növelni az elektronikus adatszolgáltatást.

Az eredményes szociális tevékenység feltétele a problémaérzékenység, a hatékonyan működő kapcsolatrendszer, együttműködés és szakszerűen kidolgozott módszertan, mely problémakezelő cselekvési programok kidolgozásával segítheti a hátrányok leküzdését.

Napjainkban a könyvtár szociális feladatvállalása rutinfeladatokba beépülő tevékenység, amely a könyvtár teljes nyitvatartási ideje alatt folyamatosan zajlik. A könyvtárakkal szemben támasztott követelmények nem teszik lehetővé, hogy a könyvtárak olyan szociális tevékenységekre vállalkozzanak, amely más tudást, szakmai ismereteket igényel.”²¹

Hegedűsné Zöldi Hedvig könyvtárvezető (FSZEK VIII/2. sz. Fiókkönyvtár):

„A szociális munka a napi gyakorlatban egyre inkább társadalmi munka, olyan támogatás, amely esélyegyenlőséget biztosít mindenki számára. Az

alappfeladatok ellátása mellett a könyvtárnak meg kell oldania, hogy a hátrányos helyzetben lévők is képesek legyenek a könyvtári szolgáltatásokat igénybe venni. A szociális funkcióra a közművelődés és a kultúra területén is szükség van, azonban a csökkenő anyagi támogatás mellett a könyvtárak egyre kevésbé képesek szolgáltatásaikat bővíteni, speciális feladatokra vállalkozni.”²²

Horváthné Jakubecz Ilona régió igazgató (FSZEK Budai Könyvtárak Régiója):

„Minden segítő funkció szociális funkció. Napjainkban az információfejlesztésnek van prioritása. A hátrányos helyzetű olvasók ellátásában a hagyományos szociális feladatokkal szemben egyre inkább az információközvetítő funkció kerül előtérbe. Amíg nem állnak rendelkezésre azok az eszközök, amelyek az egyre nagyobb mennyiségű információkhoz való gyors hozzáférést biztosítani tudják, az erőforrásokat erre a területre kell összpontosítani. A hatékonyabb ellátáshoz a FSZEK valamennyi könyvtárát integráló számítógépes hálózat kiépítése szükséges egy egységes központi elektronikus katalógus létrehozása érdekében. Továbbá horizontálisan kialakult szervezetekre, közösségekre is szükség van, akik meg tudják foglalmazni az igényeket és összehozzák a rászorulókat a segítőikkel.” [23]

Kapuvári Zsuzsa könyvtárvezető (FSZEK VII/2. Fiókkönyvtár):

„Egy könyvtár szociális feladatvállalása elsősorban attól függ, hogy mi az igény. A hagyományos könyvtári ellátás ma már nem elég. Fontos, hogy a könyvtár bizalomerősítő színtér legyen, segítse a rászorulókat, elfogadja a másságot, ezzel demonstrálja nyitottságát, toleranciáját, szociális érzékenységét.

A piacorientált szemlélet a kultúra területét sem hagyta érintetlenül. A gazdasági restrikciónal és létszámcsökkenéssel küszködő könyvtárak egyre kevésbé tudnak vállalkozni plusz megterheléssel járó feladatokra, hiszen maguk is hátrányos helyzetben

vannak. A hátrányos helyzetű olvasók ellátása elsősorban rutinfeladatokba beépülő tevékenység. Eredményes megoldást a könyvtárügy egészét érintő intézkedés hozhat, amely a szociális feladatokat kötelező alappeladatnak tekinti és biztosítja az anyagi és személyi feltételeket.”²⁴

Kovács Éva régió igazgató (FSZEK Dél-Pesti Könyvtárak Régiója)

„A lakosság egyre nagyobb hányada anyagi gondokkal küzd. Fontosnak tartjuk a használói igényekhez igazodó könyvtári szolgáltatások fejlesztését. Ma a könyvtár nemcsak kölcsönzőhely, hanem befogadó, segítségnyújtó, információközvetítő intézmény, amely feladatának tekinti a társadalmi hátrányban lévő olvasók segítségét. Olyan kulturális háló szerepét tölti be, amely kellemes, barátságos környezetével, az ingyenes könyvtárhasználat lehetőségével, kultúrákötvetítő funkciójával esélyegyenlőséget biztosít mindenkinek számára, segíti a hátrányok leküzdését.”²⁵

Vörösné Jánosi Katalin könyvtárvezető (FSZEK XIII/8. Fiókkönyvtár)

„Mindenhon lehet szociális munkát végezni. A könyvtár egyre több ember számára jelent melegezőt, ahol nemcsak olvasni, hanem társalogni is lehet, találkozási pontot, ahol mindenki – függetlenül társadalmi helyzetétől – igénybe veheti a könyvtár szolgáltatásait.

Fontos az utánpótlás kérdése. Szakmailag jól képzett, szociálisan érzékeny könyvtárosokra van szükség. A képzésnek, a nevelésnek a társadalmi igényekhez kell igazodnia.

Különösen fontos, hogy a könyvtár ún. alacsony küszöbű intézmény legyen, azaz minél kevesebb akadályt hozzunk létre a könyvtár használatához. A könyvtár legyen használóközpontú és ne piacorientált, bevétel centrikus. A könyvtári állomány elhelyezésénél, a könyvtár övezeteinek kialakításakor az olvasók könyvtárhasználati szokásaira is figyelniünk kell.”²⁶

Összefoglaló megjegyzések a társadalmi hátrányban lévő olvasók ellátásáról

Nyilvánvaló, hogy szinte lehetetlen a társadalmi hátrányban lévő rétegek teljes körű felsorolására és vizsgálatára vállalkozni, annyira erős a rétegződésük, heterogén az összetételük.

Az is nyilvánvaló, hogy egy meghatározott, viszonylag szűk körben végzett vizsgálatból messzemenő következtetéseket levonni nem lehet. Összegzőként azonban néhány általam fontosnak tartott megállapítást teszek.

- ☞ A vizsgálatból egyértelműen kiderült, hogy szinte valamennyi könyvtár feladatának tekinti a hátrányos helyzetű olvasók ellátását.
- ☞ A könyvtár legfontosabb szociális funkciója a kultúráközvetítő szerepe.
- ☞ A könyvtárak szociális funkciója abban nyilvánul meg, hogy esélyegyenlőséget biztosít mindenki számára, gyűjti, megőrzi, feldolgozza és hozzáférhetővé teszi az információkat.
- ☞ Napjainkban az információfejlesztésnek, az információszolgáltatásnak van prioritása.
- ☞ A szociális tevékenységhez nélkülözhetetlen a könyvtárosok szociális érzékenysége, lelki adottsága, pszichés teherbíró képessége.
- ☞ Mindegyik általam felkeresett könyvtár kiemelt fontosságot tulajdonít a gyerekek és az időskorúak könyvtári ellátásának.
- ☞ A társadalmi hátrányok, a kirekesztettség leküzdése csak együttműködéssel, kidolgozott módszertannal lehetséges.
- ☞ Ha úgy döntünk, hogy a könyvtári tevékenységnek szerves része a szociális munka akkor annak határait, feltételeit pontosan meg kell határozni.

- ☞ Kapcsolati háló kiépítésére, közvetítőkre van szükség ahhoz, hogy a segítők és a segítségre szorulóak egymásra találjanak.
- ☞ A kölcsönösség elve alapján működő kapcsolatrendszer a feltétele, hogy a könyvtárak a hagyományos szolgáltatásaiknál többet tudjanak nyújtani olvasóiknak.
- ☞ Fontos az utánpótlás kérdése. A képzésnek, a nevelésnek a társadalmi igényekhez kell igazodnia. Figyelembe kell venni, hogy a könyvtárakkal szemben megváltoztak az igények. Szakmailag jól képzett könyvtárosokra van szükség.
- ☞ A sokirányú, szerteágazó feladatok ellátásához célszerű optimalizálni az erőforrásokat. Alkalmankénti juttatásokra, esetleges pénzforrásokra stratégiai tervet nem lehet készíteni.

Ahogy az elmondottakból is kiderült, mindegyik vizsgált közkönyvtár ellát szociális feladatokat, függetlenül a könyvtár nagyságától, állományának összetételétől és a könyvtárosok számától. Különbség közöttük a tevékenységek minőségében, változatosságában és gyakoriságában van.

A sokrétű feladatokat magában foglaló tevékenységet a jövőben szervezett módszertan kidolgozásával, anyagi, tárgyi és személyi feltételek biztosításával lehetne hatékonyabban megoldani. Megoldást jelentene az intézményesülés, ha a szociális funkciót kötelező alapeladatnak fogadnák el, és biztosítanák az anyagi és személyi feltételeket.

Olyan hálózatfejlesztési koncepciót kellene kidolgozni, amelyben minden könyvtár egyforma eséllyel van jelen. A FSZEK hálózatában lévő könyvtárak technikai felszereltsége, berendezésének, állományának fejlesztése egységes támogatást igényel, függetlenül a könyvtárak területi elhelyezkedésétől és állományának nagyságától. Nincs fontos vagy kevésbé fontos könyvtár, csak jól működő könyvtári rendszer létezik.

A könyvtárak kulturális, információszolgáltató intézményként segítik annak a társadalomnak a fejlődését, amelyben működnek. Minden kezdeményezésre nyitottak, mindig képesek megújulni, de fennmaradásukhoz társadalmi összefogás, állami támogatás szükséges.

Irodalom

- CASTEL, Robert: A nélkülözéstől a kivetettségig – a „kiüllesztkedés” pokoljárása. In: *Esély*, 1993. 3. sz. 3-23. p.
- Társadalmi helyzetkép. Összeáll. a Központi Statisztikai Hivatal. Bp., KSH, 2000. 100 p.
- Magyar statisztikai évkönyv '99. Összeáll. a Központi Statisztikai Hivatal. Bp., KSH, 2000. 339 p.
- KERSLAKE, Evelyn: Reviewing the literature on public libraries and social inclusion. In: *Libri*, 1998. 48. 1-11. p.
- SÁNDOR Ottóné: Tíz éves a Közhasznú Információs Szolgálat. Bp. FSZEK, 1997. 21 p. (Kézirat)
- TAMÁSI Csilla: Felhasználói igények vizsgálata. In: *Pest m. könyvtáros*, 1996. 2. sz. 35-39. p.
- KOCSIS István: Iskola a könyvtárban munkanélkülieknek. In: *Könyvtári levelezőlap*, 1994. 10. sz. 21-22. p.
- MEZEI György–SARLÓS Katalin: Nyomorskála. Bp., Léhatáron Alapítvány, 1995. 83 p.
- NAGY Éva: Hajléktalanok a könyvtárban. Riporter: Bódi Pál Péter In: *Magyar hírlap*, 1995. 4. sz. 3. p.
- SOPONYAINÉ URBÁN Irén: A szabadidős tevékenység szerepe a sikeres öregedésben In: *Szociális munka*, 1999. 4. sz. 210-214. p.
- KARAKÓ Józsefné: Jelentés egy kísérletről, amelynek már hagyományai is vannak a kerületben. Bp., 1999. 1-3. p. (Kézirat)
- Gyorsjelentés a szegénységről. Szerk.: Czike Klára, Tausz Katalin. Bp. Szociális Szakmai Szövetség, 1996. 115 p.
- KISSNÉ ANDA Klára: UGYE-klub a könyvtárban. In: *Könyvtári levelezőlap*, 1999. 5.sz. 1-7. p.
- KISS Anna: Lakótelepi gyerekek – gyermekkönyvtáros szemmel. In: *Hajdú-Bihar m. könyvtári téka*, 1995. 1. sz. 18-24. p.
- ANDORKA Rudolf: Merre tart a magyar társadalom? : Szociológiai tanulmányok a magyar társadalom változásairól és problémáiról. Lakitelek, Antológia K. 1996. 238 p.
- CSALAY András: Mit tehet a könyvtár a deviáns és kallódó fiatalokért? In: *Könyvtáros*, 1987. 8. sz. 472-476. p.
- BARTOS Éva: A könyvtár szerepe a társadalmi beilleszkedési zavarok leküzdésében. In: *Könyvtáros*, 1987. 8. sz. 476-479. p.
- GRIŠINA, S.: Žizn' i smert' – na konce igly. Profilkctika narkomanii. In: *Biblioteka*, 1999. 20. 21-22. p.
- SIMON Cs. József: Börtön Népfőiskola indult Szolnokon. In: *Szociális munka*, 1999. 1. sz. 59-61. p.
- TURBÓK Attila: Egytömbű idő: a büntetés három stációja. In: *Börtön újság*, 1999. január 22. 11. p.

INTERJÚK

Az interjúkat készítette Kövesháziné Muntyán Alexandra

- Bartos Éva osztályvezetővel. 2000. május 17. (FSZEK Központi Könyvtár, Olvasószolgálati Osztály)
- Hegedűsné Zöldi Hedvig könyvtárvezetővel. 2000. július 12. (FSZEK VIII/2.sz. Fiókkönyvtár, Budapest, Kálvária tér 13.)
- Horváthné Jakubecz Ilona régió igazgatóval. 2000. szeptember 18. (FSZEK Budai Könyvtárak Régiója, Budapest, I. Szilágyi Dezső tér 6.)
- Kapuvári Zsuzsa könyvtárvezetővel. 2000. szeptember 18. (FSZEK VII/2.sz. Fiókkönyvtár, Budapest, VII. Rottenbiller u. 10.)
- Kovács Éva régió igazgatóval. 2000. szeptember 12. (FSZEK Dél-Pesti Könyvtárak Régiója, Budapest, XIX. Kosuth Lajos. u. 8.)
- Vörösné Jánosi Katalin könyvtárvezetővel. 2000. július 20. (FSZEK XIII/8. sz. Fiókkönyvtár, Budapest, XIII. Dagály u. 9.)

MANC9

Könyvtáros kollégáink figyelmébe ajánljuk *MANC9* nevű könyvtártudományi folyóiratcikk-adatbázisunkat.

Üzemeltetéséhez szükséges a MicroISIS program min. 3.0 változata

A kurrens anyag éves előfizetési díja 5800.- Ft + ÁFA. Az aktualizálást lemezen vagy az Interneten szállítjuk negyedévenként.

Lehetőség van az adatbázis visszamenőleges megrendelésére 1986-ig, évenként 3000.- Ft + ÁFA térítés ellenében.

Előfizetési szándékukat jelezzék számunkra, hogy átutalási számlát küldhessünk.

Az adatbázis megrendelőinek az időközben kifejlesztett új funkciókat (on-line help, találatválogató program) térítésmentesen átadjuk: a tárgyi keresést megkönnyítő online tezaurusz ára:

8000.- Ft + ÁFA

További információkért forduljon a *MANC9* szerkesztőjéhez a 224-3796-os telefonon, vagy a novak@oszk.hu e-posta címen.

Várjuk megrendelésüket!

OSZK KMK Könyvtártudományi Szakkönyvtár
1827 Budapest, Budavári Palota F. épület

